

RŮZNOST POJETÍ VÝUKY TĚLESNÉ VÝCHOVY NA 1. STUPNI ZŠ

Marek TRÁVNÍČEK

Souhrn:

Během profesního studia budoucí učitel přichází do kontaktu s teorií a vytváří se u něj intuitivní pojetí výuky, které postupně krystalizuje. Po absolvování fakulty nastávají jistě proměny učitelova pojetí výuky s narůstající praxí, zkušenostmi. Po základních změnách někteří učitelé setrvávají u nalezeného pojetí a snaží se jej už jen propracovat a zpřesnit. Může docházet též k stavu, kdy je nechuť dále cokoliv programově měnit, a pojetí, k němuž učitel dospěl, je v jeho očích optimální.

Je možné ještě v tomto stavu pojetí výuky učitele změnit? Věříme, že ano, ale bude to záviset do značné míry na dalších proměnných. Mezi ně jistě budou patřit míra a úroveň vzdělání, profesní zkušenosti, osobnostní aspekty jako typ učitele z hlediska psychologického, postoj učitele k vyučovacím předmětům, zájmový postoj, motivace, ochota měnit zaběhané postupy, ale také materiální vybavení a jiné vnější vlivy.

Pokud chceme učitele formovat a měnit jeho pojetí, prosazovat koncepční přístup, bude zřejmě nutné pečlivě diagnostikovat jeho stávající pojetí výuky, sdělit mu, jak o výuce uvažuje, nabídnout řádně podložené alternativy, přimět jej k sebereflexi. Aktuální všeobecná diagnostika učitelova pojetí tělesné výchovy, či pojetí učitele tělesné výchovy podle mého názoru v současnosti chybí a je naším úkolem příslušná data shromáždit.

Klíčová slova: učitel – rozhodující činitel ve výchovném procesu, pojetí výuky, tělesná výchova a sport, české dokumenty, světové dokumenty, vzdělávací program

Jsme zvyklí slyšet tvrzení, že učitel je rozhodující činitel ve výchovně vzdělávacím procesu. Jak však ukazují celosvětové výzkumy, učitel svou pedagogickou činností nemůže ovlivnit výsledky vzdělání a výchovy u všech žáků a ve všech situacích.

Odhady učitelova podílu na rozptylu žákovských výsledků v poznávací oblasti kolísají od 30 do 60 %. Zbytek odpovědnosti spočívá na žácích samotných, rodině, podmínkách atd. (Mareš, 1996).

Pokud přistoupíme na myšlenku, že pedagogické výsledky jsou dílem učitele zhruba z poloviny, je nutné se zeptat, nakolik tento prostor náš učitel dokáže využít. Doba, kdy byl ve svém působení do jisté míry omezen, je pryč. Nyní se otevírá učitelům prostor pro samostatnou a tvořivou práci a to, zda se jim podaří prosadit změny uvnitř škol (změny, jež jsou v kompetenci učitelů a ředitelů), je podmíněno myšlením učitelů samých a jejich pojetím výuky.

Jsme tedy u pojmu pojetí výuky. Důležité však bude rozlišit pojetí z hlediska subjektu, tzn. pojetí z hlediska učitele, a z hlediska žáka, popřípadě z hlediska tvůrce koncepce.

Takový subjekt pak může zcela různým způsobem pojímat objekty (cíle, žáky, dokumenty, atd.),

jeho pojetí může mít různou kvalitu (formální, mistrovské, atd.) a může být různě zaměřeno (zdravotní, výchovné atd).

Co je tedy pojetí je v obecné rovině?

Podle Švece (1995) *učitelovo pojetí výuky* tvoří základ pro učitelovo uvažování o pedagogické skutečnosti i pro jeho pedagogické jednání. Jak uvádí Mareš (1996), vyznačuje se též specifickými vlastnostmi. Kromě *implicity (nemá detailní zásady)*, *subjektivnosti (individuální styly)* či *relativní stábilnosti (moc se nemění v čase)* je zde *spontánnost* učitelova pojetí, neboť zpravidla vzniká a proměňuje se na základě životních zkušeností, klíčových událostí v profesionální kariéře. Učitelovo pojetí je též *orientované*, protože zahrnuje kladné, neutrální či záporné hodnocení, učitel něco přijímá, něco jej nechává lhostejným, něco odmítá.

Během profesního studia budoucí učitel přichází do kontaktu s teorií a vytváří se u něj *intuitivní pojetí výuky*, které postupně krystalizuje. Po absolvování fakulty nastávají jistě proměny učitelova pojetí výuky s narůstající praxí, zkušenostmi. Po základních změnách někteří učitelé setrvávají u nalezeného pojetí a snaží se jej už jen propracovat a zpřesnit. Může docházet též k stavu, kdy je nechuť dále cokoliv programově měnit, a pojetí, k němuž učitel dospěl, je v jeho očích *optimální*.

Je možné ještě v tomto stavu pojetí výuky učitele změnit? Věříme, že ano, ale bude to záviset do značné míry na dalších proměnných. Mezi ně jistě budou patřit míra a úroveň vzdělání, profesní zkušenosti, osobnostní aspekty jako typ učitele z hlediska psychologického, postoj učitele k vyučovacím předmětům, zájmový postoj, motivace, ochota měnit zaběhané postupy, ale také materiální vybavení a jiné vnější vlivy.

Pokud budeme porovnávat pojetí a koncepci, pak koncepce je jakýsi *system* jednotlivých cílů, principů a funkcí, zatímco pojetí se nám jeví jako *subjektivní vnímání* takovéto koncepce.

Pokud přijmeme toto tvrzení, je nasnadě se ptát: Vnímají všichni zúčastnění – žáci, učitelé, tvůrci koncepce, společnost, rodiče tuto koncepci stejně? Tedy, mají stejné pojetí? Než se budeme snažit najít odpověď, bude dobré si pojetí konkretizovat, tedy věnovat se nadále pojetí *tělesné výchovy (TV)*, která je předmětem našeho zájmu. Přijmeme tedy, že pojetí TV je subjektivní vnímání a posuzování didaktického procesu v TV či vyučovacím předmětu TV. Různé zainteresované subjekty, totiž tvůrci vzdělávacích programů a koncepcí, akademičtí pracovníci připravující budoucí učitele TV, studenti, učitelé, žáci i jejich rodiče, jak se domníváme, nemusí mít shodná pojetí TV. Rozhodně zejména pedagogové budou do značné míry determinováni platnými deklarovanými vzdělávacími dokumenty. Nejdříve je však nutno si objasnit, jaké bazální dokumenty by v současnosti měly učitelovo jednání ovlivňovat.

Světové organizace

Mezi nejvýznamnější světové instituce a organizace podporující školní tělesnou výchovu patří **UNESCO** a **OSN**. Kromě nich důležitou úlohu v boji za udržení a zlepšování pozic školní TV a školního sportu sehrávají vícere světové a evropské nevládní mezinárodní tělovýchovné a sportovní organizace jako **FIEP** (Mezinárodní federace tělesné výchovy), **ICSSPE** (Mezinárodní rada věd o sportu a tělesné výchově), **EUPEA** (Evropská asociace tělesné výchovy) **ICHPER** a **SD** (Mezinárodní rada pro zdraví, tělesnou výchovu, rekreaci, sport a tanec), **CESS** (Evropská konfederace sportu a zdraví). (Antala, 2000).

Významné světové dokumenty

Uvedme si některé dokumenty, které v posledních letech nejvýznamněji ovlivnily školní TV ve světě. Patří mezi ně *Mezinárodní charta tělesné výchovy a sportu* – vznikla v roce 1978 v Paříži a byla oficiálně uznána více než 160 členskými zeměmi UNESCO. Mluví se v ní mimo jiné o tom, že TV a sport představují základní prvek celoživotní výchovy a vzdělávání (čl. 2.). V procesu všestranné výchovy musí programy TV sportu přispívat svým obsahem a počtem hodin k vytvoření návyků a postojů, které podporují rozvoj lidské osobnosti a zdraví.

Deklarace z Madridu (Madrid, EUPEA, 1991) byla přijata na 2. zasedání EUPEA v Madridu a vyjádřila chránit TV jako důležitý vyučovací předmět školského kurikula a podpořila myšlenku udržovat pravidelnou *pořbovou aktivitu* (dále PA) během celé školní docházky.

Evropská charta o sportu (Rodos, Konference ministrů, 1992) se sice zabývá vrcholovým sportem a sportem pro všechny, pod pojem sport však zahrnuje všechny formy tělovýchovné aktivity, jejichž cílem je formovat tělesnou zdatnost a duševní pohodu. Její důležitou součástí byl i mimo jiné Etický kodex fair-play.

Závěrečný dokument Světového summitu tělesné výchovy (Berlín, ICSSPE, 1999) zdůrazňuje důležitost TV jako celoživotního procesu. Vyzývá vlády a zodpovědné ministry, aby zabezpečili dodržování sportovních práv dítěte, jakým je i jeho právo na nejvyšší úroveň zdraví. Dále je vyzývá, aby si uvědomili, že TV má významnou úlohu pro zdraví, celkový rozvoj a vývoj společnosti a že kvalita TV závisí na kvalitě učitelů a jejich jejím rozsahu v kurikulech. Mluví též o tom, že TV má pomáhat dětem vytvářet zájem o PA a získávat návyky, nevyhnutelné pro jejich zdravý rozvoj. Kvalitní TV pomáhá dětem vytvořit si respekt k lidskému tělu a pochopit význam PA pro zdraví.

Světový manifest tělesné výchovy 2000 (Foz de Iguazu, FIEP, 2000) určuje mimo jiné úlohu TV takto: TV, působící na zdraví tím, že preventivně působí na snižování chorob spojených s obezitou, srdečních chorob, vysokého krevního tlaku, některých forem rakoviny a přispívající tak ke kvalitě života, má u lidí rozvíjet návyk pravidelné tělovýchovné aktivity.

Výchovu ke zdraví, která se v současnosti týká i tělesné výchovy, obsahují i koncepce Světové zdravotnické organizace. Mezi její metodické programy, které mají být využity při tvorbě národních zdravotních politik jednotlivými státy, je dokument pro 21. století *Zdraví 21 (Health 21)*. Tento program se stal podkladem pro vytvoření českých variant programů WHO: Střednědobé strategie Národního programu zdraví (přijata vládním usnesením č. 273/1992) a Dlouhodobé strategie Národního programu zdraví, předložené vládě v roce 1995. Program WHO Health 21 se stal výchozím dokumentem pro vytvoření Dlouhodobého programu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva ČR – Zdraví pro všechny v 21. století.

Obsah a závěry uvedených dokumentů se analogicky promítly do aktuálních deklarovaných a platných dokumentů MŠMT ČR, které tímto definují koncepci vzdělávání u nás v oblasti TV na 1. stupni ZŠ.

Z historie

Z hlediska historického vývoje můžeme zaznamenat v nahlížení na školní tělesnou výchovu a její pojetí významné změny a posuny. Počátky spadají až někam ke konci 18. století, kdy ještě nebyla součástí povinného školního vzdělávání, mimoškolně se jí však již tehdy zabýval Jan Jakub Ryba (1765–1815). Kurikulární zakotvení povinného předmětu dotovaného dvěma hodinami týdně se *tělocvik* dostalo až v říšském školském zákonu č. 62 z 14. 5. 1869. V osnovách podle Spiess-Maula bychom tehdy našli pořadová cvičení, prostná a cvičení na náradí s důrazem hlavně na kázeň. Novela z roku 1883 vrátila školství pod církevní dohled a z toho vplynuly pro žáky úlevy, dívčí tělocvik byl nepovinný, množili se odpůrci tělesné výchovy. To vedlo ke zhoršení zdravotního stavu mládeže. Pozitivně zapůsobil až výnos z roku 1890, který zaváděl nepovinné hry, bruslení, nabádal k výstavbě školních hřišť. V roce 1911 byly vytvořeny nové osnovy, do obsahu kromě zmiňovaných prostných a pořadových cvičení přibily hra a atletická cvičení. Byl to krok vpřed.

Konec I. Světové války ovšem zanechal Československé republice školství ve zhoršeném stavu. Až v roce 1925 se v Praze sešel první *Sjezd československého učitelstva a přátel školství* a z jeho závěrů plynulo, že základem osnov se měla stát Tyršova soustava, učitelé TV měli mít stejné postavení jako ostatní učitelé. Po roce 1925 se zdůraznil zdravotní význam tělocvik a byl poprvé nazýván *tělesnou výchovou* (TV). Do obsahu osnov přibývají zimní sporty a vycházky. Do povědomí učitelů se dostával metodický materiál v podobě *Časopisu pro tělesnou výchovu*. Pojetí tělesné výchovy se značně změnilo vydáním nových osnov v roce 1934. Byl zde patrný vliv francouzský a vliv novorakouské školy. Akcent byl pokládán na atletická cvičení, jejich zdravotní význam, rozvoj fyzických schopností a doporučovaly se soutěže, tedy výkonnost, ovšem s mravním a výchovným podtextem.

V době před II. Světovou válkou podléhala TV Zákonu o branné výchově všech občanů. Toto bylo zrušeno zřízením Protektorátu Čechy a Morava a situace se ještě zhoršila. Válečné úkoly převládaly i v TV. Školská soustava se obnovila až po skončení války. Únorové události roku 1948 zapříčinily v TV sjednocování, byl schválen zákon o jednotné škole. Organizační změny však byly dostatečně promyšlené a neměly často pozitivní vliv. Naopak kladně zapůsobilo zavedení tělesné výchovy pro *oslabené žáky a zvláštní tělesná výchova*. Konference v Olomouci roku 1958 vtiskla tělesné výchově výchovné, výcvikové a zdravotní cíle, Do obsahu osnov se dostaly kurzy. (Štekr, 1999; Rychtecký, 1995)

Již v roce 1955 se uskutečnila 1. celostátní spartakiáda a od té doby se spartakiády staly přehlídkou činnosti školní tělesné výchovy a jejich učitelů. Z nácviků plynulo, že ve spartakiádních letech se úkoly školní TV plnily jen s obtížemi. Důraz se až do konce osmdesátých let kladl na výkonnost, podporovala se soutěživost, plnily se odznaky zdatnosti. Pádem komunismu se situace ve školní TV dostala do jakéhosi vakua, tělesná výchova vlivem nejasné koncepce plnila často význam jen pohybově rekreační. Od poloviny devadesátých let se situace zlepšuje, uplatňuje se zřetel ke zdravotnímu významu TV, vlivem zvýšené vědecké činnosti a poznání v těchto oblastech se mění kurikula.

Současnost

Nejdůležitějším aktuálním základním dokumentem pro vzdělávání na základních školách je **Standard základního vzdělávání** (1995), čj. 20819/95-26, který je výchozím materiálem pro veškeré vzdělávací programy. Součástí vzdělávací oblasti *Zdravý životní styl*, která je obsažena ve výše uvedeném standardu, je vzdělávací obor *tělesná výchova a sport (pohybové a sportovní aktivity)*.

Z něj uvádím k čemu má proces vzdělávání směřovat:

Aby si žáci:

- osvojili si nové pohybové dovednosti, kultivovali svůj pohybový projev i správné držení těla a usilovali o optimální rozvoj zdravotně orientované zdatnosti;
- získali orientaci v základních otázkách vlivu pohybové činnosti na zdraví a aktivitu člověka, v problematice zjišťování potřebných ukazatelů zdatnosti a pohyblivosti a uměli své poznatky využít při začleňování pohybu do denního režimu;
- zvládali základní organizační, hygienické a bezpečnostní zásady pro provádění zdravotně vhodné a bezpečné sportovní a jiné pohybové činnosti ve známém i méně známém prostředí;
- kladně prožívali pohybové aktivity jako předpoklad pro vytváření trvalého vztahu ke sportu a jako prostředek překonávání aktuálních negativních tělesných a duševních stavů;
- plně pochopili význam sociálních vztahů a rolí ve sportu a jiných pohybových aktivitách a uměli je využít pro hodnotné pohybové vyžití i přátelské meziosobní vztahy.

Tyto cíle jsou dále rozpracovány do aktuálně platných vzdělávacích programů Základní škola, Obecná škola a Národní škola, podle nichž se na základních školách v České republice v současnosti vyučuje.

Vzdělávací program Základní škola (1996), čj. 16 847/96-2

Tělesná výchova je zde představena jako zdroj poznatků a námětů pro zdravotní, rekreační i sportovní využití pohybu v režimu školy i mimo školu.

Mezi cíle se zde prosazuje osvojování nových pohybových dovedností, práci a manipulaci s náčiním a nářadím, seznámení se s pohybovou prevencí či korekcí jednostranného zatížení nebo zdravotního oslabení, stejně jako pro zdravý rozvoj tělesné zdatnosti a výkonnosti. U žáků je kladen důraz na spolupráci, tvořivost, překonávání zábran, objektivnost, rychlé rozhodování, organizační schopnosti i na nutnou míru odpovědnosti za zdraví své i svých spolužáků. Významné je propojování pohybových činností s dalšími oblastmi vzdělání, jako je hudební výchova, estetika, poznávání a ochrana přírody, dopravní kázeň, hygiena, úrazová zábrana, etika, právo atd. Hlavně však má tělesná výchova umožňovat žákům poznat vlastní pohybové možnosti, zdravotní a pohybová omezení, rozumět jim, respektovat je u sebe i jiných a umět je ovlivňovat. Vede žáky od spontánního pohybu k řízené

pohybové činnosti. Vyučovací úsilí učitele vede žáky k tomu, aby si osvojili nové pohybové dovednosti, a postupně usilovali o optimální rozvoj zdravotně orientované zdatnosti.

Vzdělávací program Obecná škola (1997), čj. 12035/97 20,

Svým obsahem i systémem cílů směřuje k prosazování tělesné zdatnosti a jejího významu jako společensky sdílené hodnoty. Doporučuje se zde zrušení klasifikace TV. Používá unifikovaný motorický test (UNIFITTEST), zaměřený na zjišťování úrovně tělesné zdatnosti a tím motivuje každého žáka ke zlepšení zjištěného stavu. Všestranná tělesná příprava směřuje k rozvoji pohybových schopností a vedle prožitku a radosti z pohybu jde také o výkon. Do výuky je zařazován i pohybově rekreační program a tělovýchovné chvílky. Patrné je zaměření na základní pohybový rozvoj žáků s důrazem na všestrannost, především herními a soutěživými formami. Hlavní motivací by měl být prožitek a radost z pohybu. Za základní formu školní TV se považuje povinná TV v podstatě v dosavadním pojetí. Její součástí by měl být pohybově rekreační program (PRP), realizovaný o přestávkách mezi vyučováním, který by žákům umožňoval každodenní pohybovou rekreaci.

Vzdělávací program Národní škola (1997), čj. 15724 / 97–20,

Tělesná výchova je součástí celodenního programu třídy a není vázána pouze na určitou konkrétní vyučovací jednotku. Program Národní školy se snaží vytvořit kladný vztah žáků ke *zdravotně orientované zdatnosti a celoživotní pohybové aktivitě*.

TV přijímá všechny poznatky, které mají vztah ke *zdraví*. V rámci mezipředmětových vztahů a v souladu s *výchovou ke zdraví* a ekologickou výchovou je chápána jako součást výchovy ke zdravému životnímu stylu. Orientuje se zejména na výchovu ke správnému dennímu režimu s pohybovou aktivitou zaměřenou na dosažení přiměřené úrovně zdravotně orientované zdatnosti a na komplexní relaxaci a regeneraci ve spojení se zdravou výživou.

Tělesná výchova je organizována tak, aby probouzela v dětech radost z pohybu a zdravou soutěživost. Zájmy žáků jsou rozvíjeny v nepovinných předmětech zdravotní tělesná výchova a zájmové pohybové aktivity.

Navozuje návyky správného držení těla, vede žáky k odhadu své síly a účelné relaxace.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (2005)

Od září 2007, tedy od začátku příštího školního roku bude do základních škol zaveden *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) (2004)*. RVP ZV je rozdělen na několik *vzdělávacích oblastí*, ty potom na *vzdělávací obory*, které spolu souvisí svým obsahem. Vzdělávací obor *tělesná výchova* je spolu s *Výchovou ke zdraví* součástí vzdělávací oblasti *Člověk a zdraví*. Vzdělávací obor Tělesná výchova se ve svém obsahu snaží přivést žáky k poznání vlastních pohybových možností, k poznávání účinků konkrétních pohybových činností na tělesnou zdatnost, duševní a sociální pohodu. Má být viditelný přechod žáků od spontánní pohybové činnosti žáků k řízené a výběrové činnosti. Žáci by měli být schopni samostatně ohodnotit úroveň své zdatnosti a zařazovat do denního režimu pohybové činnosti dle vlastních pohybových potřeb i zájmů. Důraz je ovšem kladen na žákův prožitek z pohybu a z komunikace při pohybu.

Učitel je upozorňován na diferenciaci činností i hodnocení výkonů žáků, stejně jako odhalování zdravotních oslabení žáků a jejich korekce v běžných i specifických formách pohybového učení – v povinné tělesné výchově, případně ve zdravotní tělesné výchově. Z toho vyplývají korektivní a speciální vyrovnávací cvičení, která jsou podle potřeby preventivně využívána v hodinách tělesné výchovy pro všechny žáky nebo jsou zadávána žákům se zdravotním oslabením.

Základní vzdělávání zde v tématickém okruhu *Zdravotní tělesná výchova* reaguje na poznatky lékařů, že zdravotních oslabení v celé populaci přibývá a zdravotně oslabené dítě potřebuje větší množství spontánních i cíleně zaměřených pohybových aktivit než dítě zdravé. Děti při své účasti na zdravotní tělesné výchově mohou poznat charakter svého zdravotního oslabení i míry a rozsah omezení některých činností, předkládá se jim konkrétní způsob jak svému oslabení čelit a jsou vyzýváni k zařazení takovýchto nápravných a korektivních činností do svého denního režimu. Velmi výrazné je sepjetí mezi vzdělávacími oblastmi tělesná výchova a výchova ke zdraví.

Jak je zřejmé a vyplývá ze všech těchto dokumentů, je třeba zabývat se na 1. stupni základních škol poznatky a aktivitami, které mají jednoznačně vztah ke zdraví, zdravotně orientované zdatnosti a celoživotní pohybové aktivitě ve smyslu usnesení Vlády ČR č. 1046 ze dne 30. října 2002 k Dlouhodobému programu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva České republiky Zdraví pro všechny v 21. století (program Zdraví 21).

Národní standardy tělesné výchovy v USA

Pro srovnání s českými standardy si uvedme Dokument o standardech tělesné výchovy v USA. Poněkud se vymyká našemu tradičnímu chápání a pojetí podobných školských dokumentů. Zatímco u nás schvalují Rámcové vzdělávací programy MŠMT, vláda a poslanecká sněmovna, vychází iniciativa při tvorbě zásadních dokumentů v USA z aktivit profesních organizací, zejména z National Association of Sports and Physical Education (NASPE), a z podpory dalších organizací sdružujících především lékaře.

Edukační reforma nezačala vytvořením jednotného závazného postupu, ani přesně stanoveným průběhem školní docházky. Byla postavena stěžejní otázka – co by měl žák vědět a být schopen vykonávat. Edukační standardy dostaly v březnu 1994 podobu federálního zákona Goals 2000: Educate America Act. Z takto vytvořeného rámce se vynořily standardy učiva (specifikují, co by měli žáci znát a umět vykonávat) a výkonové standardy (specifikují, co znamená přijatelná dobrá úroveň).

Vývoj prodělaly i standardy pro tělesnou výchovu. Konečná první verze standardů pro školní tělesnou výchovu a systém hodnocení žáků byly publikovány v roce 1995 jako dokument s názvem „Pohybem do budoucnosti: Národní standardy pro tělesnou výchovu“. V roce 1996 byla publikována Zpráva hlavního hygienika USA: „Pohybová aktivnost a zdraví“ (Surgeon General's report: Physical Activity and Health). Zpráva hlavního hygienika považuje školní tělesnou výchovu za nejdůležitější dostupný zdroj podpory pohybové aktivity mladých lidí v USA. Druhá verze standardů vznikla v roce 2004. Jak první verze standardů NASPE tak jejich inovovaná podoba se snaží definovat, jaké poznatky a dovednosti by si měl žák osvojit jako důsledek kvalitního programu tělesné výchovy. Výsledná druhá verze standardů reflektuje přesněji současné představy o tom, co mají žáci znát a dokázat v důsledku kvalitního edukačního programu v předmětu „Tělesná výchova“.

Popis komplexního souboru národních standardů, připojených hodnocení a didaktických strategií se stal významným přínosem pro tělesnou výchovu, protože překonává nesprávný názor, že TV je

akademicky mělkým oborem studia. Standardy v podstatě říkají, že TV má akademický status jako ostatní vyučovací předměty. Potvrzují, že učivo v TV zahrnuje výkon, znalosti a dovednosti.

Základní principy standardů

Podle směrnic NASPE zahrnuje vysoce kvalitní program TV tyto složky:

- příležitost k učení (celková doba trvání vyučovacích jednotek týdně by měla být na elementárním stupni (0.-5.) 150 minut;
- smysluplné učivo (dobře připravené vyučovací jednotky, které podporují učení a praxi);
- odpovídající uspořádání didaktického procesu (pravidelné hodnocení směřující k podpoře žákovy učení).

Standardy jsou seskupeny do kategorií podle ročníků 0.-2., 3.-5., 6.-8. a 9.-12. v souladu s jinými školními předměty a s vývojovými tendencemi mládeže. 6 standardů je rozpracováno pro jednotlivé věkové kategorie tak, aby bylo jasné, co by měl žák na konci dané úrovně znát a prakticky vykonávat. Pět standardů se vztahuje k pohybové aktivitě a jeden (standard 4) k tělesné zdatnosti. Všimněme si, že žádný standard nepoužívá výrazy „hry“ a „sport“!

Standard 1: Žák prokazuje kompetenci v pohybových dovednostech a pohybových vzorcích potřebných k provádění různých pohybových aktivit. Cílem tohoto standardu je rozvíjení pohybových dovedností potřebných k radostnému provozování pohybových aktivit. V prvních letech se žáci učí základním pohybovým dovednostem (např. běhání, skákání, házení, přeskakování).

Standard 2: Žák rozumí pojmům souvisejícím s pohybem, principy, strategiemi a taktikami, aplikovanými při osvojování a vykonávání pohybových aktivit. Záměrem tohoto standardu je snaha usnadnit žákovi užívání kognitivních informací tak, aby rozuměl osvojování pohybových dovedností, dále podporoval jejich rozvoj a zvyšoval svůj výkon. V nižších ročnících základní školy je kladen důraz především na osvojení určité slovní zásoby vztahující se k pohybu a na aplikaci úvodních pojmů.

Standard 3: Žák se pravidelně účastní pohybových aktivit. Záměrem tohoto standardu je vytvoření návyků pravidelné účasti na pohybových aktivitách. Standard spojuje dění ve vyučovacích jednotkách tělesné výchovy s aktivitami žáků mimo školu. Děti v raném věku se učí mít radost z pohybové aktivity, poznávají však také, že k dosažení prospěchu z ní je zapotřebí určité úrovně osobního zaujetí a vážné práce. Podílejí se na vývojově adekvátních vhodných aktivitách, které jim pomohou získat pohybovou kompetenci, a které je povzbudí k účasti na pohybových aktivitách nízké i vyšší intenzity a různých pohybových her.

Standard 4: Žák dosahuje a udržuje dostatečnou úroveň tělesné zdatnosti podporující zdraví. Záměrem tohoto standardu je rozvíjení žákových znalostí, dovedností a ochoty akceptovat odpovědnost za osobní zdatnost, vedoucí k aktivnímu a zdravému životnímu stylu. U mladších dětí je důraz kladen na jednotlivé prvky zdatnosti a na radost z pohybové aktivity, která podporuje tělesnou zdatnost.

Standard 5: Žák prokazuje dostatečnou míru osobní odpovědnosti a sociálního chování a respektuje sebe sama a ostatní v prostředí pohybových aktivit. Záměrem tohoto standardu je dosažení opakovaně

se projevujícího chování, které podporuje osobní i skupinový úspěch v pohybových aktivitách. Zahrnuje to bezpečné praktiky, dodržování pravidel a procedur, slušnost, týmovou spolupráci a etické chování. Dosažení tohoto standardu v nižších ročnících základní školy začíná přijetím pravidel chování a bezpečností ve třídě.

Standard 6: Žák oceňuje význam pohybových aktivit pro zdraví, zábavu, jako výzvu, sebevyjádření a sociální interakci. Záměrem tohoto standardu je rozvoj uvědomovaných vnitřních hodnot a benefitů z účasti v pohybových aktivitách a jaký je jejich osobní význam. Žáci na základních školách mají radost z vnímání pohybu a prožívají výzvy a radosti tím více, čím více mají jistotu ve svých pohybových dovednostech. (Hendl, 2004)

Myslím, že můžeme připustit, že zmiňované Národní standardy tělesné výchovy v USA se významově příliš neliší od našich. Shodují se s nimi v tom, že rozhodující je zajistit mládeži příležitosti k pohybovým aktivitám ve škole a mimo školu. Tělesná výchova má odpovědnost za předání znalostí a dovedností, které jsou podmínkou správného výběru pohybových aktivit.

Podpůrné programy

Podpůrné programy pro žáky, rodiče a v neposlední řadě také pro učitele, které jsou organizované mimo výuku, mohou nabídnout pohybové aktivity, informace o výživě a mířit k aktivitám, které by podporovaly obsah školních dokumentů. Toto je založeno na důkazu, že tělesně aktivní učitelé a rodiče ovlivňují aktivitu dětí a žáků (McKenzie, et al., 1999).

V USA je též propracovaný systém podpůrných programů, které přispívají ke zlepšení tělesné zdatnosti populace. Jedním z významných je *Prezidentova výzva*. V roce 1966 zahájil prezident Johnson *Program odměn za dosažení tělesné zdatnosti*, který se v roce 1986 změnil na *Prezidentovu výzvu*. Od té doby se americká mládež ve věku 6 až 17 let účastní tohoto programu, který odměňuje všechny děti, které jsou aktivní, zdatné a zdravé, včetně jedinců se zdravotním postižením. V současnosti má program odměn v rámci prezidentovy výzvy k pohybové aktivitě a tělesné zdatnosti čtyři separátní programy, vybízející americkou mládež, aby byla fyzicky aktivní, zdravá a zdatná. Jedním z primárních cílů prezidentské výzvy je podpora a posilování zdravého a pohybově aktivního životního stylu americké mládeže.

A co hlásá *Prezidentova výzva* k pohybové aktivitě a tělesné zdatnosti? „Buďte aktivní a zvyšujte svou zdatnost. Řídit se touto jednoduchou radou může být rozhodujícím činem, který můžete vykonat pro své současné a budoucí zdraví.“ K záznamu vlastních pohybových aktivit slouží on-line deník.

Pro děti jsou vytvořeny tyto programy:

1. Prezidentská odměna za aktivní životní styl *Presidential Active Lifestyle Award* odměňuje děti, které jsou pohybově aktivní 60 minut, minimálně v 5 dnech za týden, po dobu 6 týdnů.

2. Prezidentský program šampiónů *The Presidential Champions program* – mladým do 18 let, když vykonávají pohybové aktivity déle než 60 minut denně. Zlatá medaile – 80 000 bodů Stříbrná medaile – 45 000 bodů Bronzová medaile – 20 000 bodů

3. Prezidentská odměna za tělesnou zdatnost – tuto odměnu získávají děti od roku 1966. Účastníci se ucházejí, podle dosažených percentil, o prezidentskou odměnu za vynikající výkon, o národní odměnu, resp. o účastnickou odměnu.

4. Odměna za zdravotně orientovanou zdatnost – odměny dětem, které dosáhnou zdraví prospěšných úrovní tělesné zdatnosti, založených na zdravotních kritériálních standardech.

Od koncepce k pojetí

Nastínili jsme si, co učitelům na základních školách ukládají jednotlivé deklarované vzdělávací programy. Jsou to jakési stavební plány a stavební materiál, pomocí kterých pak každý pedagog utváří stavbu svého vlastního pojetí tělesné výchovy. Pracovními nástroji mu pak budou jeho zkušenosti, vzdělání, přístup k problému, pedagogický postoj a podobně.

Nezbývá než se ptát:

- Má každý učitel TV své vlastní pojetí?
- Slučují se jednotlivá pojetí těchto učitelů s požadavky na moderní školu ve smyslu deklarovaných dokumentů?
- Jaká pojetí TV realizují současné školy?
- Je učitelovo pojetí ovlivnitelné? Pokud ano, jakými prostředky?

Na tyto otázky se bude snažit najít odpověď náš dílčí úkol výzkumného záměru „Škola a zdraví pro 21. století“ PdF MU. Jistý obrázek o stavu pojetí TV v nedávné minulosti je možné si udělat z výsledků předvýzkumu, kdy byla vytvořena anketa, která byla předložena k vyplnění souboru 112 učitelů 1. stupně ZŠ, kteří v roce 2005 studovali na PdF MU příslušný obor v kombinované formě. Anketa byla zaměřena na orientační zjištění pojetí TV u těchto studentů. Pro tento případ jsme navrhli 3 základní *kategorie* pojetí tělesné výchovy a označili je jako pojetí:

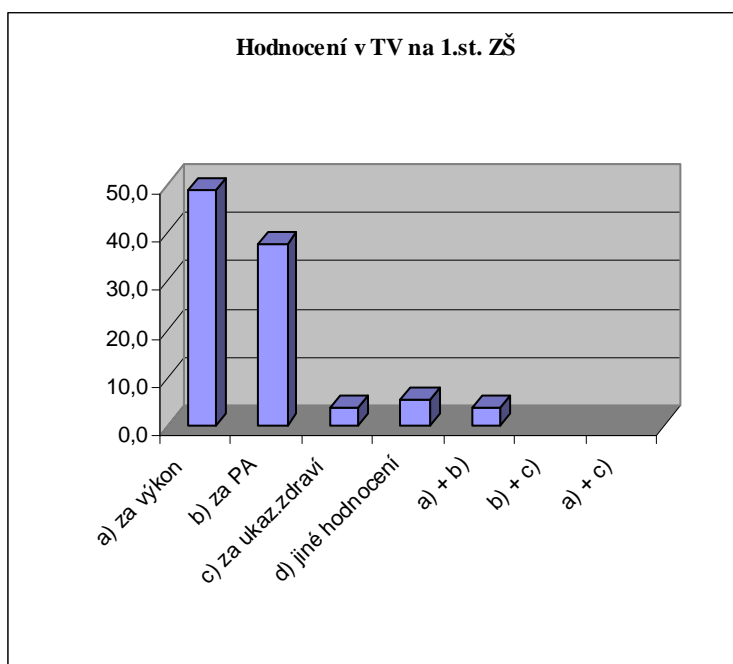
- sportovně výkonnostní
- pohybově rekreační
- zdravotně preventivní

Dotazovali jsme se na hodnocení v hodinách TV, zda byli respondenti seznamováni s teorií a jaké pojetí převládá na škole, kde v současnosti působí:

Tabulka 1.: Za co jste byli v hodinách TV na 1. st. ZŠ hodnoceni

Jak ukazují výsledky, žáci byli v hodinách TV hodnoceni především za sportovní výkon, případně za pohybovou aktivitu (PA), jejich celková PA nebyla sledována a zohledněna, tejně jako ukazatele tělesného zdraví a zdravotně orientovaná zdatnost (ZOZ).

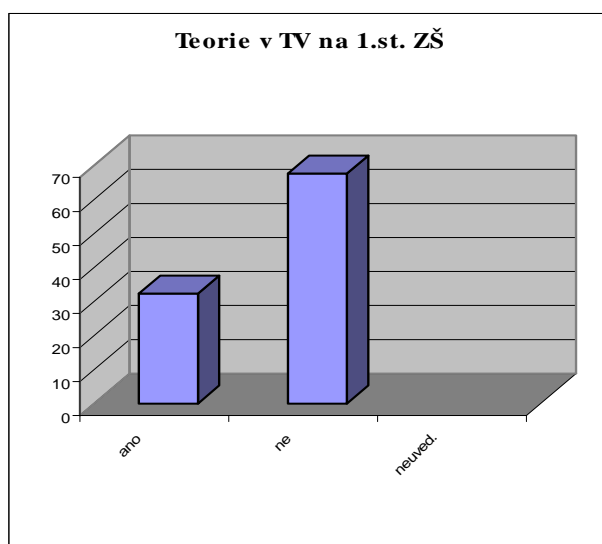
Hodnocení v TV na 1. stupni ZŠ (%)	
a) za sport. výkon	48,8
b) za pohybovou aktivitu v TV	37,8
c) za ukazatele zdraví	4,0
d) jiné hodnocení (např. neklasifikováno)	5,4
a) + b)	4,0
b) + c)	
a) + c)	
a) + b) + c)	
celkem	100,0

Tabulka 2: Seznamovali vás učitelé na prvním stupni základní školy s teorií TV?

Teoretické poznatky byly žákům předávány ve velmi malé míře a často se podle doplňujících otázek orientovaly především na pravidla her a podobné technické informace. Teorie o pohybové zátěži, kompenzaci, regeneraci a podobně nebyla vyučována. To je ovšem ve značném rozporu s koncepcí TV, která je deklarována jako součást péče o zdraví již několik desetiletí.

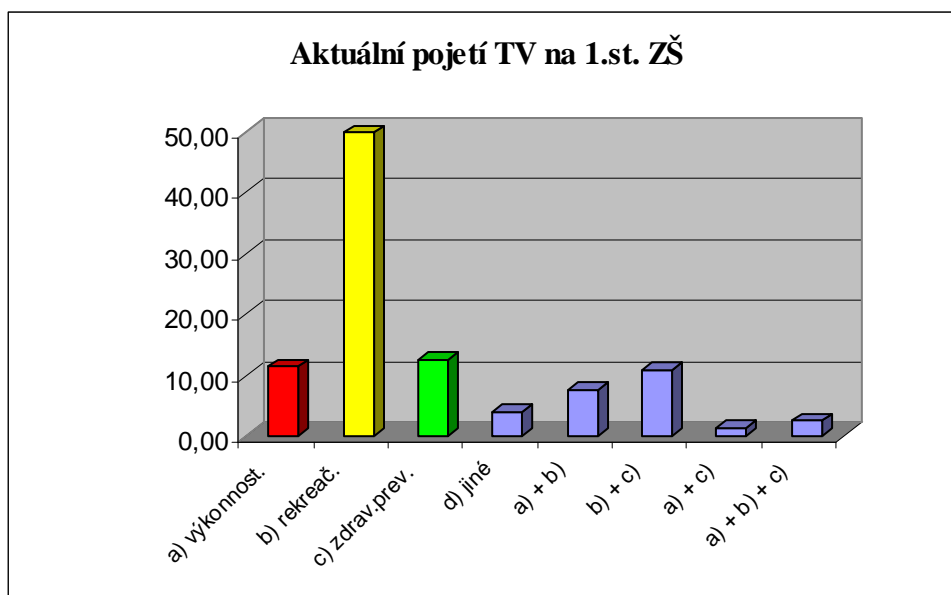
ano	32,3
ne	67,7
neuveдено	
celkem	100,0

Tabulka 3: Jak byste označili pojetí TV na prvním stupni základní školy, kde t. č. působíte?

Je zde patrný odklon z výkonnostně sportovního pojetí směrem k pohybově rekreačnímu, které převládá, jen v malé míře je zastoupeno pojetí zdravotně preventivní.

<i>Aktuální pojetí TV na 1. st. ZŠ</i>	<i>Počet %</i>
a) sportovně výkonnostní	11,40
b) pohybově rekreační	49,80
c) zdravotně preventivní	12,40
d) jiné	4,00
a) + b)	7,50
b) + c)	10,90
a) + c)	1,50
a) + b) + c)	2,50
celkem	100,0

Závěrem

Pokud chceme učitele formovat a měnit jeho pojetí, prosazovat koncepční přístup, bude zřejmě nutné pečlivě diagnostikovat jeho stávající pojetí výuky, sdělit mu, jak o výuce uvažuje, nabídnout řádně podložené alternativy, přimět jej k *sebereflexi*. Aktuální všeobecná diagnostika učitelova pojetí tělesné výchovy, či pojetí učitele tělesné výchovy podle mého názoru v současnosti chybí a je naším úkolem příslušná data shromáždit.

LITERATURA

1. ANTALA, B. *Nejvýznamnější dokumenty mezinárodních organizací podporující školskou tělesnou výchovu a ich využití při tvorbě nové koncepce vyučování tělesné výchovy v základních a středních školách*. Ostrava: Ostravská univerzita. 2002, s. 11–16. ISBN 80-7042-200-9.
  2. DECLARATION OF PUNTA DEL ESTE (1999) F.I.E.P. *Bulletin*, 3, s 11-12.
  3. EVROPSKÁ CHARTA O SPORTU (1992) In 7. *Konference evropských ministrů zodpovědných za sport*. Rada Evropy, s. 7–17.
  4. HENDL, J.; VINDUŠKOVÁ, J. Standardy pro tělesnou výchovu na amerických školách. *Česká kinantropologie*, 2004, r. 8, č. 2, s. 33–48.
  5. CHARTE INTERNATIONALE DE L'ÉDUCATION PHYSIQUE DU SPORT (1978), Paris.
  6. *Kompletní pedagogická dokumentace vzdělávacího programu Obecná škola*, čj. 12035/97-20. Praha: MŠMT ČR, 1997.
  7. *Kompletní pedagogická dokumentace vzdělávacího programu Národní škola*, čj. 15724/97-20. Praha : MŠMT ČR, 1997.
  8. *Kompletní pedagogická dokumentace vzdělávacího programu Základní škola*, čj. 16847/96-2. Praha: MŠMT ČR, 1996.
  9. MANIFESTO MUNDIAL DA EDUCACAO FISICA (2002) F.I.E.P. Foz de Iguazu, Brasil.
  10. MAREŠ, J. *Učitelovo pojetí výuky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1444-X
  11. McKENZIE, et al. Classroom teachers' leisure time physical activity and their conduct of physical education. *Journal of teaching in Physical Education*, 1999, 19, 125-131
  12. MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Dlouhodobý program zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva ČR – Zdraví pro všechny v 21. století*. Praha: MZ ČR, 2002.
  13. MUŽÍK, V. *Zdravotně orientovaná tělesná výchova pro 1. stupeň ZŠ*. Výzkumný projekt, evid. č. RS 99003. Brno: PdF MU, 1999.
  14. PALA, K.; VŠIANSKÝ, J. *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-450-5
  15. PRÚCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1996.
  16. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT ČR, 2004.
  17. *Standard základního vzdělávání*, čj. 20819/95-26. Praha: MŠMT ČR, 1995.
  18. ŠTEKR, V. *Historie školní tělesné výchovy*. 1. vyd Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. ISBN: 80-7067-966-2
  19. ŠVEC, V. *Význam diagnostiky učitelova pojetí výuky v jeho pregraduální přípravě*. *Pedagogika*, 45, 1995b, č.2, s.164-170.
  20. ŠVEC, V. *Učitelovo pojetí efektivních vyučovacích postupů*. In *Učitelovo pojetí výuky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1996, s. 59-7. ISBN 80-210-1444-X
  21. THE BERLIN AGENDA FOR ACTION FOR GOVERNMENTMINISTERS (1999) F.I.E.P. *Bulletin*, 3, s. 8-10
  22. *Usnesení vlády ČR č. 1046 ze dne 30. října 2002 k Dlouhodobému programu zlepšování zdravotního stavu obyvatelstva České republiky Zdraví pro všechny v 21. století*. Dostupné z: http://www.vlada.cz/vlada/cinnostvlady_usneseni.htm
- Příspěvek vznikl jako součást výzkumného záměru „Škola a zdraví pro 21. století“ PdF MU, Brno, identifikační kód záměru: MSM0021622421.*

Kontakt na autory:

Mgr. Marek TRÁVNÍČEK

Katedra tělesné výchovy Pedagogické fakulty MU

Poříčí 31

60300 Brno

tel. 549497742

E-mail: travnicek@ped.muni.cz